

ikke uden talent. Den polstrede Ugle er et godt eksempel, og et eksempel til efterfølgelse. Den er netop kommet i nyt optryk (med moderne ud-

derefter udgiverens kommentarer. Den er ofte befriende, altid vittige og i det store og hele drøbende for en holdning til kunsten, som ikke er

er paa bindet). Vi anbefaler den til to slags læsere: 1) læsere, som frygter lyrik, og 2) læsere, som skriver lyrik.

sund: Passiv ærbødighed. Paa den ene side viser antologien (bedre end nogen kronik), hvad det er de moderne digtere gør oprør imod hos

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*

Autor(in)/
author: Erik M. Christensen

Kapitel/
chapter: »Den geniale Schack og Phantasterne (1857) 1993«

In: Christensen, Erik M.: Zurückbleiben. Tryk 1943–2001. Berlin: Nordeuropa-Institut, 2001

ISBN: 3–927229–04–0

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 6

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 306–317

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin und Autoren.

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and authors.

Den geniale Schack og Phantasterne (1857) 1993

Hans Egede Schacks roman, vores begreb om perioden 1800–1870 i dansk litteratur, og vores begreb om verifikationsproblemet ved litteraturvidenskabelig meningsanalyse sammenstilles i det følgende.

Den umiddelbare foranledning er den dobbelte, at romanen er gået op for mig på en ny måde, den har skiftet betydning simpelthen, samtidig med at jeg ser Søren Schou i *Kritik* nr. 101 side 79 benytte begrebet »supplering« ved meningsanalyse på en måde som kan være egnet til at opløse et ellers fastlagt betydningsindhold i dette nøglebegreb.

Tillad mig derfor, inden jeg tager troen fra Schack, at præcisere hvad en suppleringsbasis faktisk er. Begrebet blev indført i en afhandling 1971 og siden definatorisk skærpet:

En suppleringsbasis er en intersubjektivt identisk, mere eller mindre struktureret og reviderbar sammenhæng, som med erfaringsgyldighed indeholder fremtrædelsesformer for mening som har eller skal have bestemmelsesgyldighed for tekst og tolkning som fremtrædelsesformer for tekstens mening. [Christensen, 1979, 98]

Det er en grusom salve, men tænk på verifikation af en oversættelse ved hjælp af en ordbog for de to sprog. Ordbogen fungerer i det tilfælde som suppleringsbasis med bestemmelsesgyldighed. Af den slags opererer vi i litteraturvidenskaben faktisk med utallige mere eller mindre veletablerede suppleringsbaser med henblik på verifikation af mere eller mindre plausible meningsanalyser. Men de typiske suppleringsbaser, som næsten altid påkaldes ved en rutineundersøgelse af en foreslået eller tænkelig fortolkning af en foreliggende tekst er disse: 1) sproget (historiske ordbøger), 2) realia (leksika og historie), 3) forfatteren (biografi, psykologi etc.), 4) hans værker iøvrigt (som fortolket uden større problemer), 5) tekstens specifikke tilblivelse (genetisk rekonstruktion), 6) tekstens genre (genretypologi og -historie), 7) perioden (forståelseshorisonten, idéhistorie).

Mit emne er Hans Egede Schack, *Phantasterne* (1857) med hensyn til romanens rette, historisk forpligtede fortolkning dags dato. Jeg henviser til alle de velkendte suppleringsbaser (1–7 ovenfor), således som de foreligger udarbejdet i detaljer i litteraturvidenskab omkring *Phantasterne*, i anerkendte litteraturhistorier og i vores almindelige selvforståelse i dag, sådan som den forudsættes, når vi taler sammen på almindelig og ganske harmløst velfungerende måde i den danske dagligdag.

Jeg er tilbøjelig til at mene, at perioden 1800–1870 med fordel kan betragtes som den idéhistorisk velkendte »optimistiske dualisme«, som jeg foreslog i 1966 og præciserede i 1969. Jens Kr. Andersen har i sin store afhandling om *Phantasterne* arbejdet meget bevidst med suppleringsbaser (Andersen, 1978, 97ff) og indgående drøftet den optimistiske dualisme overfor periodebegrebet »idealisme«. Han beslutter sig for et nyt begreb »optimistisk idealisme« (ibid. 244ff), som ganske vist skal betegne en dualistisk virkelighedsopfattelse (tiden over for evigheden) og altså ikke heri adskiller sig fra den optimistiske dualisme som idéhistorisk beskrivelse af perioden. Pointen skulle være, at perioden vægter evigheden eller »ideen« så stærkt, at mit gamle begreb »optimistisk dualisme« kunne vise sig at være vildledende ved at tillade at vi antager at periodens mennesker faktisk kunne vægte immanensen som ligeværdig med transcendensen, tiden som ligeværdig med evigheden.

Det er min tese i denne sammenhæng, at Schack faktisk bevidsthedshistorisk befandt sig i en situation, hvor han selv ønskede at fastholde en sådan optimistisk dualisme med stærk agnostisk begrundelse og tendens til at slå om i hævde af alt andet end »idealisme«, d.v.s. materialisme eller begrænset synsfelt til det positivt foreliggende virkelighedsbillede uden antagelse af nogen evighed. I hvert fald uden dogmatik.

Man kan naturligvis vende mit forehavende, som er at levere en sikker fortolkning af *Phantasterne*, på hovedet og sige, at det som jeg er ude på er at vindicere den optimistiske dualisme som et bedre periodebegreb end den stærkt evigheds- og transcendensbetonende idealisme. Det er jo nemlig et karakteristisk træk ved verifikationsproblemets dynamiske struktur, at forholdet mellem a) teksten, b) fortolkningen og c) suppleringsbasen er et gensidigt afhængighedsforhold, således at fortolkningen (betragtet som supplerende fremtrædelsesform for teksten) faktisk styrker suppleringsbasens gyldighed.

Hans Hertels uundværlige *Omkring Phantasterne* (1969) har bl. a. en anonym anmeldelse af romanen i *Lolland-Falsters Stiftstidende* den 24. december 1857:

Det er en meget tiltrækkende Digtning, en unævnt Forfatter her byder danske Læsere. [...]

[...] Men henimod Slutningen veed man ikke, om det er en gennemført, styrkende Ironi, eller en almindelig Novelle, man har for sig; og fra det æsthetiske Standpunkt synes det os, at Digteren burde have hævet Sløret over Elskerindens Charakter mere, end skeet er; thi nu lægger man Bogen fra sig uden ret at vide, om den helbredede Drømmer virkelig har grebet en solid Lykke, eller om hans Liv just nu er bleven Byttet for den grundigste og alvorligste af Skuffelser, man troede han var kommen langt ud over. Med andre Ord: man veed ikke ret, om Fortællingens Ironi gjælder de skildrede Drømmere, eller om den ikke ogsaa har *Læseren* lidt til Bedste. [...] Denne Bog synes ikke at kunne være skreven uden med en moden Mands øvede Pen. [Hertel, 1969, 61–62]

Jeg er i stand til at indlæse min egen fortolkning af *Phantasterne* i den ukendte anmelders tankeverden under nedskrivningen af denne bemærkelsesværdigt hæderlige reaktion på en fascineret læsning.

Vi kan begynde med det allervigtigste. Vi véd ikke ret, om romanens slutning skal tages efter pålydende, eller om den er højdepunktet af rædsel. Som bekendt er *Phantasterne* fortalt i første person, og som bekendt er der en meget stærk tradition til fordel for en nedladende fortolkning af romanens slutning. Hans Egede Schack skulle selv have været noget af en fantast og desværre ikke i stand til at hæve sig over sig selv, da han måtte forsøge at afrunde sin digtning om de henholdsvis forulykkede og fantastisk frelste fantaster. Conrad, jeg-fortælleren, begaves følgelig med en spansk prinsesse. For at det ikke skal være løgn. Man hvad nu, hvis læseren på Lolland-Falster (min tipoldefar?) har ret i overordentlig grad? Hvad nu, hvis Hans Egede Schack var genial og konstruerede sin roman som et kippende billede, der vekselvis fremtræder som eventyrlig happy-end og som græsseligt bedrag, selv-bedrag, vanvid? Der kræves jo blot det, som anmelderen på Lolland-Falster har registreret, at man bevidst tager forfatteren 100 % alvorligt og går ud fra at hvad han skrev var vel gennemtænkt og netop lagt i denne form fordi den alene udtrykker hvad der skulle siges. En spansk prinsesse af blodet? Virkelig? Kunne det ikke tænkes, at Conrad er blevet lige så gal som Christian, der tosser rundt på en galeanstalt og tror han er Jesus Kristus? Selvføl-

gelig kan det tænkes, og tanken er vidunderlig! På den måde drejer romanens slutning ind i romanen selv som et dementi af alt det fortalte, eller noget af det, men hvor meget? Hvor er bruddet? Ligger det omkring hans universitetseksamen, hvor han beslutter sig til ikke længere at fantasere og derfor med tilfredshed og som en stor sejr modtager en dårlig eksamenskarakter? Ligger Conrads definitive skred ind i den æstetisk kontrollerede, velfortalte roman-som-om-det-var-realitet-og-beretning på det sted, hvor han begynder at forholde sig til en fuldstændig kafkask bureaukratisk maskine, hvori han indordner sig uden enhver personlighedsytring og således erobrer den højeste chefs faderlige kærlighed og personlige besøg og protektion og mægtig forfremmelse? Eller ligger Conrads galskab nøjagtig som Christians helt i begyndelsen? Kunne den have været undgået, hvis han ikke var faldet i klørne på den elskovssyge tante og den troløse enke med deres kristeligt brændende seksuelle begær og tilsvarende kyskhed over for den unge mand? Eller er Conrad virkelig helbredt, virkelig? En prinsesse, en spansk prinsesse? Det lyder af Cervantes, *Don Quijote*, og det er jo også sådan man plejer at bestemme Hans Egede Schacks primære forbillede. Med efterfølgende beklagelse af at han dog ikke kunne afstå fra en happy-end. Sludder!

Det er det klassiske, hermeneutiske problem nr. 1: tør vi antage, at denne foreliggende tekst er perfekt, sådan at forstå, at så længe vi ikke kan indse at den er perfekt, så længe er det vores egen fejl, og vi skal justere vores fordomme, finde de tilstrækkelige suppleringsbaser. Tør vi? Lad os nu se. Opgaven er nu, som Aristoteles skal have sagt, at »redde fænomenerne«, i vores sammenhæng at redde teksten, sådan at ingen del af den skal betragtes som uvedkommende eller stridende imod den bedst mulige forståelse af teksten som helhed. Det vil her kræve, at vi giver afkald på at betragte romanen som et forsøg på at skildre fantasteriets risici og affektationens farer og karakterens lutring med en lidt betænkeligt påklistret happy-end om prinsessen og det halve kongerige. Men hvad så? Hvad er meningen da fra først til sidst?

Meningen er at involvere læseren i en selvprøvelse og et medarbejderskab på romanen og i den historisk givne virkelighed i anledning af den så godt som altomfattende forurening af menneskelig lykke og sund fornuft, som kristendommen i den kendte form har påført os. Romanens usandsynlige slutning er digtet således, for at vi skal spørge os selv i hvilken forstand denne roman er en sand fortælling.

Hans Egede Schack tilbyder os et paradoksalt alternativ. Når vi mod slutningen af romanen begynder at tvivle på om dette her hænger rigtig sammen, så kan vi vælge enten 1) at sige, at slutningen virker som Schacks ønsketænkning, der svigter romanens iøvrigt gennemført kunstneriske realisme og dens kritik af fantasi i digtning og liv, eller 2) at sige, at det var da morsomt at det kunne gå Conrad så godt, men sådan går det nu oftere i fantastisk digtning, oftere end i livet, sådan set. Dette tilbud er paradoksalt velberegnet lagt til rette af Schack, fordi han i begge tilfælde står som taber. Enten er han ikke i stand til at sætte sig ud over sin egen tilbøjelighed, eller også er han ikke i stand til at overskue og fastholde en realistisk komposition. Alternativet er på denne måde ikke noget sandt alternativ; men det er tydeligvis på denne måde det er konstrueret og har fungeret frem til denne dag, så vidt man kan se. En velkendt formulering af mulighed nr. 1 som værende sandheden om *Phantasterne* og den fantastiske Schack har vi i traditionen efter Valdemar Vedel, lammende proklameret i Carl Roos' indledning fra 1925, som er genoptrykt flere gange, endog under Det danske Akademis auspicer i Gyldendals Bibliotek 1964:

Vi staar os ved at fastholde dette Synspunkt. Det forklarer baade Bogens usædvanlige Værdi, som Eftertidens Dom har bekræftet, og dens Svaghed, som den taaler at faa erkendt. Det belyser nemlig Emnets inderste Ironi, for hvilken Forfatteren, der er identisk med Helten, selv er gyst tilbage, eller for hvilken han har været et Offer: [...]. [Hertel, 1969, 194]

Mulighed nr. 2 findes fint formuleret af den tyske skandinavist, Fritz Paul (Göttingen), en smule ændret fra den første udgave af KLL til den næste:

Das Hauptmotiv der Phantastik, dessen Symbol die alte Eiche ist, wird auf verschiedenen Ebenen konsequent durchgeführt und geht schließlich in der märchenhaften Heirat mit der spanischen Prinzessin offensichtlich in die Wirklichkeit über. Dabei werden die heterogenen Bestandteile des Vorgangs, Phantastik, Ironie, Satire und alltäglicher Realismus, auch auf den formalen Aufbau und die stilistische Behandlung übertragen, so daß die Einheit des Romans nur gelegentlich in Frage gestellt ist. [KLL, XII, 7438]

Das Hauptmotiv der Phantastik, dessen Symbol die alte Eiche ist, wird auf verschiedenen Ebenen konsequent durchgeführt und geht schließlich im Motiv der märchenhaften Heirat in eine romanhafte Wirklichkeit über. Dabei werden die heterogenen Bestandteile des Vorgangs, Phantastik, Ironie, Satire und alltäglicher Realismus, auch auf den formalen Aufbau und die stilistische

Behandlung übertragen, so daß die Einheit des Romans nur selten in Frage gestellt ist. [KNLL, 14, 854]

Fritz Pauls omsving fra »die Wirklichkeit« til »eine romanhafte Wirklichkeit« spejler det af Schack opstillede paradoksale alternativ, uden at alternativet fastholdes af Fritz Paul som planlagt af Hans Egede Schack. Åbenbart havde den ukendte anmelder i 1857 større tillid til teksten og sine egne – også for ham – *måske* uigennemskuelige reaktioner som læser af *Phantasterne*.

Jeg siger *måske* uigennemskuelige. Det kan nemlig ikke udelukkes, at det i 1857 (den 24. december i *Lolland-Falsters Stiftstidende*) har været en praktisk umulighed at fremlægge den tolkning, som er det store alternativ til det lille paradoksale nr. 1–2. Det store alternativ kan sammenfattes i et billedligt udtryk, som altid har fængslet bogens læsere, egetræet. Med det begynder romanen, som jo er en fortælling i 1. person ental, Conrads fortælling:

For faa Aar siden stod der i en Egn i Sjælland et gammelt, ærværdigt Egetræ, om hvilket Egnens Beboere med en vis Stolthed pleiede at fortælle, at det var over sine tusind Aar gammelt. [Schack, 1951, 21]

I grunden har jeg i dag svært ved at se, hvordan man har kunnet få sig selv til at mene og atter mene, at dette egetræ er symbolet på drengenes fantasteri. Men sådan er det, når en tekst har skiftet mening, så kan det være svært at se den tidligere, nu mindre plausible mening. Suppleringsbasen er åbenbart blevet skiftet ud og skal først hentes tilbage. Men godt, i de velkendte læsemåder (Schacks paradoksale alternativ 1–2) har egetræet denne symbolfunktion (jvf. Fritz Paul i KLL og KNLL), og vi må fra nu af og altid i fremtiden fastholde, at denne læsemåde var forudset af Hans Egede Schack. Men han planlagde også det store alternativ, hvori egetræet er symbol på kristendommen i landet. Det kan jeg selvfølgelig let påstå, når jeg først har fundet på det. Men passer det? Ja, det passer! Det passer for det første med den umiddelbare kontekst:

Præsten, som selv var nede at beskue den Faldne, tolkede den almindelige Sorg ved at udbryde i et alvorsfuldt: »*Fuit Illium!*« hvortil han, skjøndt vistnok mindre passende, endnu føiede: »*Fuimus Troes!*« Herremanden, min ærede Farbroder, paa hvis Grund Træet havde staaet, erkjendte, at det havde været fælles Eiendom, og viste sin liberale Tro i Gjærningen ved at lade det

uddele til Brændsel blandt Sognets Fattige. Og Huslæreren, som ikke var uden lærd og æsthetisk Dannelse, bemærkede i den Anledning, at det tusindaarige Træ, der havde sin Rod i Hedenskabet, saaledes ogsaa havde faaet en hedensk Ligprædiken og en hedensk Begravelse. [Schack, 1951, 21]

Alt dette på romanens første side! Kan der være nogen tvivl? Præstens ord, som er et berømt Vergil-citat (»Troja forgik, og vi var Trojanere«) betegner jo, som hedensk ligprædiken over de svundne tusind år på stedet, netop præstens indre tilstand – der er ikke hold i hans tro. Kirken, det gamle træ i landet, vel godt tusinde år, er blevet til brændsel for fattigfolk (Herremanden handler luthersk i sin liberale tro), kommen af det usande og endt i det usande. Det er da også præstens søn, Christian, der bliver vanvittig på den betydningsfulde måde, at han inden for anstalten fører sig som fantastisk Jesus Kristus, hvor hans far udenfor fører sig hedensk-pompøst-litterært som en slags bluff-nummer til benefice for bønderne, den indforståede lærer og den (tilsyneladende) betænkelige fortæller, Conrad. Conrads »vistnok mindre passende« er det gådefulde ord, som læseren aldrig nogensinde skal få fuldt opklaret: har Conrad selv gennemskuet den fortælling, han fortæller, eller fortæller Hans Egede Schack gennem Conrads fortælling bag om ryggen på ham? Med andre ord: hvor gal, fantastisk eller listig og farlig er Conrad? Jeg ser i min ordbog, at Konrad er et gammelt tysk låneord, af oldtysk, første led betyder »dristig«, andet led betyder »råd«. Er Conrad Hans Egede Schacks alter ego eller er han et fiktivt selv engageret i kirkekampen som listig ødelægger? Bliver han gal af sit ukristelige forehavende eller siger Schack at han er blevet ødelagt af kristendommen som tusind års kulturdominerende vanvittige fantasi?

Jeg kunne nu lade mig trække ind i en fortolkende parafrase af *Phantasterne* fra først til sidst. Dilemmaet ville forblive det samme, min læser ville trættes til opgivelse, for ikke at tale om mig. Man lad mig minde om et par ting. Conrad lader i sin fortælling barndomsvennen Thomas slippe nådigt fra barndomsvenskabet. Thomas er jo det gamle, evangeliske tvivlernavn, og Thomas synes at klare sig flot i samfundet og livet, således som Conrad beretter. Altså synes der at være en mulighed, til trods for kristendom og kirke, for at bevare sund menneskelig forstand og livslykke i det land, som Conrad fortæller om. Men hvis Conrad faktisk er gal? Så véd vi ikke noget, er bare hensat i ekkorummet, hvor vi får det svar ud, som vi putter ind, eller omvendt. Christian (det gamle kristne navn for Enhver) er præstens søn og

den førende fantast, ja. Det er da også ham som digter den novelle, der næsten synes at være en fortegning for deres følgende liv, »Christians Novelle« (50–66). Han har skrevet den i et hefte »af det samme blaagraae Papir, hvorpaa Præsten, Christians Fader, altid plejede at skrive sine Prækener« (51). Det er nok sådan som Conrad siger med det »religiøse Argument, der var et af Præstens Mundheld«: »Gud regerer jo alting viselig« (45), verden er helt gal. I kapitel II anskueliggøres sammenhængen mellem seksualdrift, kristelighed, fortvivlelse og sado-masochisme, onani. Det menneskelige fællesskab opløser sig i énsomhed, isolation, tendentiell destruktion. Den stærkeste livsdrift slår om. Dr. Holm er til stede. Han advarer (klog af egen skade?) om de forskruede fruentimmeres langtidsvirkning (90), det får Conrad til at føle sig dobbelt bundet til dem. Man læse selv hvordan og hvorledes det videre går. Christian lader på anstalten sin tilbedende ven kravle op i træer for at tiljuble ham derfra, når han er »Vorherre, der gaaer forbi i stort Optog« (255). Og Gud véd hvordan det i grunden går tvivleren Thomas. Hør blot:

Den Pige, Thomas havde udkaaret sig, var saaledes en Datter af Tante Therese, hvis Mand for et Par Aar siden havde opnaaet at blive Biskop og Tilsynsmand i Kirken. Kort derpaa var hun død, efter et mindre lykkeligt Ægteskab; og det gjorde, som man kan vide, et underligt Indtryk paa mig, nu at høre, at Thomas elskede hendes Datter; men det Fremherskende heri var dog Glæde over, at det ikke var mig, som syntes om hende. [Schack, 1951, 267]

Selv kommer Conrad ud for at hans prinsesse Blanca får vanskeligheder med sit angiveligt hjemlige Spanien på grund af et spørgsmål om den rette (katske) tro (271ff).

Nu kan det være nok. Man kan sige, at som Cervantes skrev *Don Quijote* som ridderroman for at gøre op med genren, således skrev Hans Egede Schack *Phantasterne* som fantastroman for at gøre op med fantasteriet, kristendommen.

Opgøret er sådan konstrueret, at det er udvejsløst inden for romanens fiktive, gennemlitterære ekko- og spejlingsrum. Kun opgørets uafvendelige nødvendighed synes uomgængeligt klar. Egetræet er faldet, nye træer er op-gaven, måske en mulighed, måske ikke.

Man ved at Hans Egede (hvilket navn!) Schack (1820–1859) havde taget indtryk af Søren Kierkegaard, at han gennem P. L. Møller havde forbindelse til den nyeste franske litteratur, at han var blevet sat igang som litterat af fantasien C. J. L. Almqvist i Sverige og at han havde forbindelse med Danmarks førende materialist, Frederik Dreier. Der kan bygges rigeligt med suppleringsbaser af dette. Jørgen Holmgaard véd endog i *Dansk litteraturhistorie*, at Schacks andet romanværk, fragmentet *Sandhed med Modification* gør alt det, som Jørgen Holmgaard har savnet i *Phantasterne*:

I fragmentets hovedparti finder man nemlig en barndomshistorie, der fortæller alt det, som vi ikke hører om i *Phantasterne*, der påfaldende nok kun beretter om fantasierne hos de halvvoksne drenge og unge mænd, men intet om barndommens virkelighed før og derudover. Den viser sig her, og dens hovedperson er et autoritært uhyre af en provst, der ved en sadistisk, rationalistisk tugtelsespædagogik nær plager livet af sin stakkels søn. I en på én gang ironisk og knasende saglig, analytisk skildring foretages et radikalt faderopgør og en ateistisk altfortærende afsløring af den til faderautoriteten hørende religion. Og hvor fantasteriet tidligere fremstod som en reelt uforklaret »sygdom« hos den romantiske tids akademiske ungdom, ser man den nu som en forståelig reaktion. I det lukkede, landligt isolerede præstegårdsmiljø, hvorover faderautoriteten hvilede tungt, har det litterært nærede fantasteri om oprør, flugt og et dådligt romantisk liv været en overlevelsesnødvendighed, en narcissistisk revanche for virkelighedens golde og autoritære undertrykkelse. [*Dansk litteraturhistorie* 6, 90]

Hvis det er stort set rigtigt, så begriber man også, at *Sandhed med Modification* ikke kunne skrives færdig og ikke kunne udgives før mange år senere. Og måske forstår man den enestående energiudladning det har været, at digte *Phantasterne* som fortvivlet råb på egne og alles vegne, overladt til læserens evne og vilje på læserens ansvar. Anmelderne gik stille med dørene, skønt M. Goldschmidt naturligvis ikke kunne holde sin mund:

Vi dølge ikke, at der mellem Linierne i Bogen – tagen som Helhed – synes os at ligge en dæmpet, men dyb Haan mod Idealismen. [...] [...] Ligesom der er Mennesker, som tørste efter Evangelium, saaledes er der en Mængde Andre, der inderlig glædes ved et Udsagn, et Vidnesbyrd om, at de overordenlige, idealistiske Fordringer, som efter Bekjendtskabet med Evangeliet gjøres til Livet, ikke ere helt berettigede eller fornuftige, [...]. [Hertel, 1969, 122]

Det berettes, at Henrik Ibsen, J. P. Jacobsen, brødrene Brandes beundrede og dyrkede *Phantasterne*. De har haft hver sine grunde. Romanen fik en stor skandinavisk modtagelse, den var utvivlsomt af hidtil uhørt og mærkelig styrke. Jeg kender Ibsen godt nok til at turde tro, at han må være blevet stærkt befordret af denne læsning. Her har vi det tiderhverv, som han vidste var inde, og her har vi sygdommen diagnosticeret i meget stor stil. Ikke blot Ibsens *Brand* (1866) og *Peer Gynt* (1867) kan i min analyse betragtes som bundet til *Phantasterne*, Ibsen har både før og efter forsøgt at få greb om ondets rod i historisk, politisk, religiøs og psykologisk forstand (Christensen, 1989). Georg og Edvard Brandes var utålmodige over J. P. Jacobsens håndtering af det epokale problem i *Niels Lyhne* (1880); man tør formode at heller ikke dette rigtig har grebet dem som uløseligt dilemma: hvad gør vi med liget?

Phantasterne kunne ikke danne skole, *Phantasterne* besad en fortvivlende komplikationsgrad midt i sin ofte priste stilfærdige humor. Romanen er genial, manden må have været det; men har nogen kræfter til virkelig at læse den i dag som den blev skrevet dengang? Edgar Allan Poe har ladet forlyde, at et langt digt er en selvmodsigelse. Og dermed mente han, siger man, at den koncentration, ja henførthed, som digtet kræver, umuligt kan fastholdes længe. Menneskene har sikkert været bedre til det dengang, og selv må Schack jo have haft styrken til at skrive sit dobbelt paradoksale anklageskrift. Prøv at læse bogen samtidig i de her ovenfor skildrede tre niveauer. Det er noget. Over modtagelseskritikken kan han ikke have været skuffet. Han må have vidst, at dette her var en af de dybe, på grænsen, helt uden håb om at arrive. Han kan have set, at Søren Kierkegaard, som var imponerende, på sin egen destruktive måde var i færd med at konsolidere den officielle kristendom på lidt længere sigt. Men religioner angriber man ikke, ikke hvis man er ved sine fulde fem, det fører aldrig til noget. Skulle man lade Kierkegaard fortsætte sin konsoliderende virkning? Hvordan kunne et rigtigt modangreb se ud inden for lovens rammer og med håb om virkning? Der var simpelthen ikke nogen rigtig mulighed, og så skrev han *Phantasterne*. Sådan?

Hvordan kunne det gå til, at manden (eller kvinden?) i *Lolland-Falsters Stiftstidende* den 24. december 1857 kunne fremlægge sin absolutte tillid til den ukendte forfatters evne, »en moden Mands øvede Pen« (Hertel, 1969,

62), og samtidig understrege romanens paradoksalt uopløste afsluttende dilemma? Ja, dels har anmelderen støjet på sin egen læsning, som allerede sagt; men dels har han eller hun også følt sig tryk ved det velkendte: »en almindelig Novelle« (ibid.). Det er Hans Egede Schacks triumf, at han angriber den almindelige sygdom i den form så mange populære, ikke særlig ansete læsefrugter havde, gåden: kriminalhistorien, det muligvis overnaturlige, det indre gys. Det litterære ved fantasterne er frygtelig velkendt, og det er en fremtrædelsesform for det kulturbærende fantasi, det kristeligt garanterede, den optimistiske dualisme med eller uden Grundtvigs gemytlighed og Kierkegaards fanatisme eller Andersens stille, sødladne tro, håb, kærlighed og ødelagte liv.

Forskningsoversigterne hos Hans Hertel (1969), Jens Kr. Andersen (1978) og Aage Jørgensen (1989) tyder ikke på at romanen trods vedvarende interesse nogensinde er blevet foldet ud analytisk. Dens virkningshistorie før og efter den optimistiske dualismes afslutning omkring 1870 tyder dog på at den er blevet forstået. Lad os glæde os over det.

Anført litteratur

Hvor udgivelsesstedet er København angives det ikke.

Jens Kr. Andersen, *Feudalistisk fantasi og liberalistisk virkelighed. En historisk analyse af H. E. Schacks Phantasterne*, 1978.

Erik M. Christensen, »Guldalderen som idéhistorisk periode: H. C. Ørstedes optimistiske dualisme«, in *Guldalderstudier. Festskrift til Gustav Albeck*, Århus 1966, p. 11–45.

Erik M. Christensen, *En fortolkning af »Høit fra Træets grønne Top«. Verifikationsproblemet ved litteraturvidenskabelig meningsanalyse belyst i praksis*, 1969.

Erik M. Christensen, »Hermeneutiske elementer«, in *Hermeneutikk og litteratur. Red. Atle Kittang og Asbjørn Aarseth*, Bergen, Oslo, Tromsø 1979, p. 96–109.

Erik M. Christensen, *Henrik Ibsens anarkisme: de samlede værker*, bd. 1–2, 1989. *Dansk litteraturhistorie*, bd. 1–9, 1983–1985.

Aage Jørgensen, *Dansk litteraturhistorisk bibliografi 1967–1986*, 1989.

KLL: *Kindlers Literatur Lexikon*, bd. I–XII, Zürich 1970–74.

KNLL: *Kindlers Neues Literatur Lexikon*, bd. 1–20, München 1988–1992.

Hans Egede Schack, *Phantasterne. Udgivet af Carl Roos*, 1951.

Hans Egede Schack, *Sandhed med Modification. En ufuldendt Roman. Udgivet af Carl Dumreicher*, 1954.

Søren Schou, »Konkret eller beton? Indsigt og blindhed i romananalysen«, in *Kritik*, nr. 101, 1993.

[1993]